

Smolka, Jaroslav

Muzikologické práce, pracovní plány, hudební zážitky a kritické postřehy Vladimíra Helferta z let 1942-44 ve světle jeho dopisů Mirko Očadlíkovi a dalším adresátům

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. H, Řada hudebněvědná. 1976-1977, vol. 25-26, iss. H11-12, pp. [71]-75

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111997>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAROSLAV SMOLKA

**MUZIKOLOGICKÉ PRÁCE, PRACOVNÍ PLÁNY,
HUDEBNÍ ZÁŽITKY A KRITICKÉ POSTŘEHY
VLADIMÍRA HELFERTA Z LET 1942—44 VE
SVĚTLE JEHO DOPISŮ MIRKO OČADLÍKOVI
A DALŠÍM ADRESÁTŮM**

Poslední dva roky a čtyři měsíce svobodného života, které Vladimír Helfert prožil mezi dvojím vězněním od února 1942 do června 1944, jsou dobou jeho zvláštní pracovní aktivity, přizpůsobené dobovým okolnostem. Nemohl pokračovat v tom, co bylo přerušeno jeho prvním zatčením v listopadu 1939, respektive odvoláním z univerzity předchozího léta, v tvorbě druhé knihy monografie o Janáčkově. Jak píše v dopise ze 17. března 1942, nechce se z vážných důvodů vrátit do Brna a nemá přístup k janáčkovským materiálům. Žije střídavě v Praze a v malých jihočeských obcích: ve Vráži u Písku, ve Střezimíři a Stupčicích u Tábora, v Měreticích.

Pro jeho pracovní zaměření a zprostředkování hudebních zážitků v této době je důležitý Helfertův přátelský styk s pražským muzikologem a rozhlasovým pracovníkem Mirko Očadlíkem. Jejich vzájemná korespondence, již jsem připravil k vydání, svědčí o povaze a vývoji jejich vzájemných vztahů. Ty začínají už roku 1927 a silí zejména v druhé polovině 30. let v časté a intenzivní spolupráci muzikologické i kulturně politické. Na takovou jejich názorovou shodu navazovala také jejich společná příprava doktorského řízení Mirko Očadlíka. Ten za tímto účelem zadal prof. Zd. Nejedlému v Praze svou Smetanovu diskografii, ale dřív, než došlo k obhajobě, musel tento Očadlíkův učitel odejít z Karlovy univerzity. Pravicově orientovaný a navíc předtím Očadlíkem veřejně kritizovaný nástupce Nejedlého prof. Josef Hutter Očadlíkovu obhajobu stále oddaloval. Mirko Očadlík v této situaci požádal prof. Helferta, zda by si doktorát mohl udělat v Brně. Ten souhlasil, doporučil mu jen, aby podal jinou práci, než v Praze. Právě pro tento účel stylizoval Mirko Očadlík text své knihy o vzniku Smetanovy Libuše, k níž měl už připravený a prostudovaný materiál. Než ji však stačil dokončit, byl V. Helfert zbaven 14. 11. 1939 profesury na univerzitě (zatčen gestapem). Jednal ještě o možnosti Očadlíkovy obhajoby s prof. Arne Novákem, ale než k ní došlo, byly české vysoké školy 17. listopadu uzavřeny. To však byl prof. Helfert už tři dny zatčen.

Výtisk Očadlíkovy knihy o Libuši dostal Vladimír Helfert až ve vězeň-

ské nemocnici v Německu a znovu — ihned po propuštění — s autorovým věnováním v Praze. Už 17. března 1942 napsal Očadlíkovi z vinohradské nemocnice dopis, v němž mu děkuje nejen za tuto knihu, ale i za jeho neohroženou činnost v tisku a nakonec i za hmotnou výpomoc. Očadlík pak několikrát navštěvuje Helferta v nemocnici a zprostředkuje mu pracovní úkol, hodný jeho vědecké úrovně a schopností. Od svého přítele dr. Josefa Trägera, šéfredaktora Melantricha, získává pro Helferta objednávku na transkripci a edici husitského Jistebnického kancionálu a v další perspektivě rovněž kancionálu Komenského.

4. dubna 1942 už Helfert koncipuje plán této edice a nabízí i možnost, že by připravil projekt dalších svazků ediční řady. 25. května pak informuje Očadlíka o přípravě těchto svazků: psal prof. Černušákovi, aby se ujal příprav k vydání klavírních děl Tomáškových, a dr. B. Štědroňovi ve věci varhaních skladeb Segrových. A zajistil si pro vydání Jistebnického kancionálu spolupráci literárního historika dr. Škarky.

Očadlík získává pro Helferta v dané situaci od Melantricha optimální pracovní podmínky. Zajišťuje, že dostává od 13. února 1943 velké fotokopie jednotlivých stran Jistebnického kancionálu. Na Helfertovu žádost z 12. července 1943 mu v Melantrichu nechává vytisknout formuláře s notovými linkami, jež mají takový rozměr, aby strany přepisu mohly odpovídat originálu. 28. srpna Helfert Očadlíkovi píše, že formuláře dostal a pustil se do práce. 26. prosince 1943 jej pak informuje, že je s Jistebnickým kancionálem asi ve dvou třetinách a že to bude publikace obsáhlá a důležitá. Stěžuje si, že při práci narazí na jednu osobně nemilou věc: že skoro žádný jeho přepis se neshoduje s přepisy týchž písní v Dějinách husitského zpěvu (rozumí se Nejedlého); uvádí i příklady. V dopise z 21. dubna 1944 se Helfert zmiňuje o případné potřebě schůzky s Muzikou. Lze se domnívat, že jde o výtvarníka Františka Muziku a že rukopis už byl tak daleko, že bylo na čase jednat o grafické úpravě a výtvarné stránce publikace. Je nepochopitelné, že tato edice jednoho z nejdůležitějších pramenů k dějinám české hudby, připravená k vydání čelným českým muzikologem, dodnes nevyšla tiskem.

Helfertova práce na edici Jistebnického kancionálu je v jeho pracovním rozvrhu něco nového, co se nevyskytlo v žádném ze dvou písemně zachycených pracovních plánů z doby prvního věznění: v motáku — dopise Jurovi Sosnarovi z 29. září 1941¹ ani v deníkové stati *Moje literární plány* z 11. ledna 1942.² Tam plánuje jen vydání kancionálu Komenského, na kterém začal pracovat už před prvním zatčením, a soubornou edici české duchovní písně od středověku do konce 17. století, kterou označuje ve stati *Moje literární plány* jako *Thesaurus*. V dopise Mirko Očadlíkovi z 12. VII. 1943 jmenuje toto dílo „*Thesaurus anticis boh.*“ a charakterizuje je už jen jako „*vzorkovou edici české duchovní písně*“ (ne tedy soubornou). Píše zde rovněž, že mu ve Smetanově museu kopista opisuje nápěvy z kancionálů, a o celé edici uvádí: „*Jsem s tím už hodně daleko.*“ Také tato práce či její torzo dosud nevyšly.

¹ Vyšel v publikaci V. Helfert-J. Sosnar: *Hovory tužkou*. Knihnice Hu-
debních rozhledů II, 4, Praha 1956, str. 58–60.

² Vyšla tamtéž, str. 71–78.

Z těchto dvou pracovních úkolů, které si Helfert předsevzal už v době prvního věznění, respektive před ním, také vyplývá, že úkol, který pro něj Mirko Očadlík s pomocí Melantricha našel, byl v souladu s Helfertovým pracovním zaměřením v této době. Při práci na Thesauru by byl musel Jistebnický kancionál stejně důkladně projít a kriticky excerpovat.

K zajímavé proměně dospěl v době mezi dvojím uvězněním také další projekt, který V. Helfert nastínil v deníkové stati Moje literární plány. Tam pod číslem 7 uvádí „*Souborný thematický katalog české hudební emigrace*“. K takové práci neměl za okupace možnosti. Usiloval však o pořízení „*seznamu bohemik v cizích knihovnách, hlavně ovšem sousedních*“, jak o tom píše v dopise Bohumíru Štědroňovi z 2. října 1943.³ Sám si dělá soupis podle Pazdírkova slovníku, který jediné má k dispozici, a žádá B. Štědroň, aby zajistil někoho spolehlivého, kdo by za tímto účelem prošel Eitnerův Quellenlexikon a seznam doplnil podle novějších bibliografií. Řešení této věci pak urguje z Prahy 9. listopadu z Miřetic 18. prosince. Nejen opakovaný požadavek absolutní spolehlivosti a vlastnosti „*dovést nemluvit*“ u člověka, který seznam bude pořizovat, ale i uspořádání tohoto soupisu svědčí jasně o účelu, k němuž byl určen. Měl být sestaven podle jednotlivých měst a knihoven a teprve v jejich rámci autor- sky a popřípadě podle druhu uložených skladeb. Helfertovi tu zřejmě šlo o podklady, podle kterých by bylo možno po válce repatriovat česká hudební díla. Bádání o dějinách české hudby by taková akce přinesla nezměrné možnosti. I v této věci zůstal Vladimír Helfert nenahraditelným iniciátorem; pokud vím, po jeho smrti se o něco takového nikdo ani nepokusil.

V dopisech B. Štědroňovi píše V. Helfert i o některých svých drobnějších pracích z této doby: 27. dubna 1943 o revizi nových vydání Její pastorkyně a Po zarostlém chodníčku, o sbírání materiálu k práci Geographia musicalis, zmíněné už ve stati Moje literární plány, 9. listopadu o edici Janáčkových sborů pro Hudební matici, 18. prosince o podnětu pro sborník k Černušákovým šedesátinám.

Jak napsal v dopise Ladislavu Vycpálkovi z 20. května 1943,⁴ nebyl V. Helfert od začátku okupace nikde v divadle ani na koncertě. Přesto však pozorně a zasvěceně sledoval soudobý hudební život. Vydatně mu v tom pomáhal rozhlasový přijímač, jehož koupí mu lacino zprostředkoval M. Očadlík. V rozhlase slyšel např. premiéru Vycpálkova Českého requiem, jež předtím poznal už z korekturních obtahů a tisku klavírního výtahu a které cenil velmi vysoko, jak o tom napsal skladateli 20. V.⁵ i M. Očadlíkovi 12. VII. 1943. Vyslechl tak novodobou premiéru nově nalezené loutkové přede hry B. Smetany Doktor Faust, k jejímuž uvedení píše 31. května 1944 nadšené postřehy o dile⁶ a kritické poznámky o úvodní přednášce

³ Soubor dopisů, které mu za okupace poslal Vladimír Helfert, mi prof. Bohumír Štědroň laskavě zapůjčil v létě 1969.

⁴ a ⁵ Dopis byl přetištěn v publikaci *Ladislav Vycpálek. K sedmdesátým pátým narozeninám*. Umělecká beseda, Praha 1957, a v knize Jaroslava Smolky: *Ladislav Vycpálek. Tvůrčí vývoj*. SNKLHU, Praha 1960, str. 197.

⁶ „Je to geniální psina. Ta psirnost čili psíněznost je místy až nesmetanovská ... ale je to podáno s takovou legrační bravurou!“

Františka Bartoše. Podle dopisu Očadlíkovi z 12. VII. 1943 jej v rozhlasě zaujala Verdiho opera Sicilské nešpory („*To Verdi byl přece jen pašák!*“), 26. XII. se kriticky vyjadřuje k pojetí nahrávek děl O. Ostrčila, k přílišnému upozadění orchestru proti sólistům, jež znemožňuje sledovat logiku motivické práce v Poupěti, a k nedostatečné barvenosti a plastičnosti snímku Křížové cesty. 28. VIII. 1943 chválí Očadlíkovu rozhlasovou přednášku k Janáčkovu 89. výročí a 31. května 1944 M. Očadlíka vybízí — zároveň s vysokým oceněním jeho podílu na této věci —, aby připravil publikaci o rozhlasových programech ke Smetanovu výročí 1944.

V. Helfert pozorně sledoval i nově vycházející publikace. Nadšeně, jako „*závan a příliv nové doby*“, vítá 15. září Očadlíkovo vydání faksimile Smetanova Zápisníku motivů a srovnává je se smetanovskou aktivitou roku 1917; podobně nadšeně komentuje 14. dubna 1944 Očadlíkovo vydání faksimile skici k Prodané nevěstě.

Se vzrušeným zájmem sleduje i Očadlíkovo kritické tažení proti Talichově a Rutteho úpravě Smetanovy Čertovy stěny; 17. XII. 1942 je podporuje vlastním vyhraněným kritickým stanoviskem a vyžaduje si text Očadlíkova kritického rozboru.⁷ V dopise z 13. II. 1943 se dokonce rozhoduje, že navštíví diskusi v literárně historické společnosti, kde Očadlík tento rozbor přednesl.

Z dopisů Bohumíru Štědroňovi zase plyne, jak kriticky sledoval denní tisk a jaké nároky kladl na lidi ze svého okolí, kteří do něj psali. 2. X. 1942 ostře kritizuje ostudné spojení tří brněnských těles pod vedením OPUSu ke koncertu ze skladeb kolaboranta Celestýna Rypla; B. Štědroňovi vytýká germanizující zkreslování zeměpisných názvů („v Dresdenu“, „wienský“ apod.) a nechce se smířit se skutečností, že je to pro denní tisk předpis. V dopise M. Očadlíkovi z 21. IV. 1944 ostře kritizuje věty o oficiální podpoře nacistických úřadů tehdejšími smetanovskými edicím, jež byly vytištěny v referátu se Štědroňovým jménem. Prof. Bohumír Štědroň mi v létě 1969 napsal, že tam byly připsány v redakci bez jeho vědomí a že po opakování takových praktik záhy z redakce Lidových novin vystoupil.

Ze všech zmíněných dokumentů plyne, že se Vladimír Helfert za války projevoval jako osobnost nezlomená, vrchovatě aktivní, svěží, kritická a tvůrčí. V nejhorsích životních podmínkách a pod neustále trvajícím hrozbou nového zatčení, jež se nakonec také vyplnila, vytrvale pracoval a nesmlouvavě připravoval hudební a vědecký život v osvobozené vlasti. Tragédie Helfertova předčasného skonu je o to větší, že výsledky těchto příprav už nemohl realizovat.

⁷ Tento rozbor vyšel po válce tiskem v brožuře Mirko Očadlíka: *Poslední dramaturgická úprava Smetanovy „Čertovy stěny“*. Melantrich, Praha 1947.

**MUSIKWISSENSCHAFTLICHE STUDIEN,
ARBEITSPÄNE, MUSIKERLEBEN UND KRITISCHE BLICKE
VLADIMÍR HELFERTS AUS DEN JAHREN 1942–1944
IM LICHT SEINES BRIEFWECHSELS
MIT MIRKO OČADLÍK UND ANDEREN ADRESSATEN**

Die letzten zwei Jahre und vier Monate freien Lebens, die Vladimír Helfert zwischen seiner zweimaligen Inhaftierung vom Feber 1942 bis in den Juni 1944 verbrachte, waren eine Zeit ungewöhnlicher, den Umständen entsprechender Arbeitsaktivität. Wichtig waren damals vor allem die Beziehungen zu Mirko Očadlík, die sich in einem lebhaften Briefwechsel spiegeln. Helfert vermittelte Očadlík die Verteidigung seiner Doktorarbeit über Smetanas Libuše an der Brünner Philosophischen Fakultät (zu der es nach der Sperrung der tschechischen Hochschulen nicht mehr kommen sollte). Durch Očadlíks Vermittlung erhielt Helfert die Bestellung auf die Transkription und Ausgabe des Hussitenkantional von Jistebnice und sollte später auch das Komenský-Kantional herausgeben (beide Werke im Verlag Melantrich). Helfert konzipiert bereits im April 1942 den Plan dieser Editionen und berichtet Očadlík von weiteren vorbereiteten Bänden (Tomášeks Klavierwerk, Segers Orgelkompositionen). Während der Okkupation befaßt sich Helfert auch mit Fragen nach Verzeichnissen, die Bohemika in fremden Bibliotheken betreffen. Der Forscher, dem es seit Beginn der Okkupation verwehrt war, Theater und Konzerte zu besuchen, verfolgte das zeitgenössische Musikgeschehen aufmerksam im Rundfunk, las neue Bücher, beachtete Očadlíks Polemik mit Talich und Rutte wegen der Bearbeitung von Smetanas Oper Die Teufelswand usw. Auch im zweiten Weltkrieg ist also Vladimír Helfert eine ungebrochene, aktive, kritische und schöpferische Persönlichkeit geblieben. Seine hochfliegenden wissenschaftlichen Pläne konnte er leider nicht mehr verwirklichen.

